Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра конституційного і муніципального права

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Декан юридичного факультету

_____Віталій СЕРЬОГІН

31 серпня 2026 р.

Робоча програма навчальної дисципліни

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЄС

рівень вищої освіти: другий (магістерський)

галузь знань: D Бізнес, адміністрування та право

спеціальність: D9 Міжнародне право

освітня програма: Міжнародне право

вид дисципліни: за вибором

факультет: юридичний

2026/ 2027 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою юридичного факультету протокол № 1 від 31 серпня 2026 року.

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: Марк ВОРОНОВ, доцент кафедри конституційного і муніципального права, к.ю.н., доцент

Програму схвалено на засіданні кафедри конституційного і муніципального права протокол № 13 від 31 серпня 2026 року

Завідувач кафедри конституційного і муніципального права Ганна ЗУБЕНКО

Програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми другий (магістерський) рівень вищої освіти за спеціальністю 293 Міжнародне право

Гарант освітньо-професійної програми
другого (магістерського) рівня вищої освіти
Міжнародне право Олександр ГАВРИЛЕНКО

Програму погоджено науково-методичною комісією юридичного факультету
Протокол № 1 від 31 серпня 2026 року

Голова науково-методичної комісії Ганна ЗУБЕНКО

Вступ

Програма навчальної дисципліни «Конституційне право ЄС» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки магістрів спеціальності D9 Міжнародне право.

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни є підготовка фахівців, які мають високу правосвідомість та правову культуру, володіють необхідними в їхній професійній діяльності знаннями про європейський конституційний правопорядок, процеси формування, еволюції та практики реалізації конституційного права ЄС, зміст і спрямованість його основних інститутів, здатні оцінити наявний рівень розвитку конституційного законодавства в Україні на предмет їх відповідності європейським стандартам у контексті європейської інтеграції.

Предметом даної навчальної дисципліни є та частина правової системи ЄС, котра визначає специфіку правових основ організації публічної влади та статусу особи в межах даного інтеграційного наддержавного утворення.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни

Завдання даної дисципліни полягає в тому, щоб ознайомити студентів із змістом європейського конституціоналізму, засадами конституційного ладу ЄС, конституційно-правовими основами правового статусу основних інституцій ЄС, роллю законодавчих, виконавчих і судових органів ЄС, механізмом забезпечення і захисту прав людини в межах даного наддержавного інтеграційного утворення.

1.3. Кількість кредитів

3

1.4. Загальна кількість годин

90

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Вибіркова	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
2-й	2-й
Семестр	
3-й	3-й
Лекції (можуть проводитися у дистанційному режимі на платформі ZOOM, Google Meet)	
14 год.	4 год.
Практичні, семінарські заняття	
14 год.	4 год.
Самостійна робота	
62 год.	82 год.
Індивідуальні завдання	
-	-

1.6. Перелік компетентностей, що формує дана дисципліна

ЗК 2 Здатність виявляти, ставити і вирішувати проблеми;

ЗК 3 Здатність до адаптації та дії в новій ситуації;

ЗК 6 Здатність проводити дослідження на відповідному рівні;

ЗК 9 Здатність поважати та цінувати різноманітність та багатокультурність;

СК 4 Здатність ефективно забезпечувати адаптацію законодавства України до права ЄС у правотворчому, правоінтерпретаційному та правозастосовному контекстах, надавати правову підтримку євроінтеграційним та євроатлантичним процесам у різних сферах суспільних відносин;

СК 5 Здатність готувати проекти національних та міжнародних правових актів, надавати пропозиції з імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство, приведення норм вітчизняного законодавства у відповідність до норм міжнародного права;

СК 7 Здатність розв'язувати проблеми міжнародного права, адаптації законодавства України до права ЄС у нових або незнайомих середовищах за наявності неповної або обмеженої інформації у урахуванням аспектів соціальної та етичної відповідальності.

1.7. Заплановані результати навчання

Згідно з вимогами освітньо-наукової програми «Європейські стандарти місцевого самоврядування та регіональна політика ЄС», в результаті вивчення дисципліни студенти мають досягти таких програмних результатів:

РН 1 Виявляти, аналізувати та пропонувати шляхи вирішення різноаспектних проблем міжнародно-правового та національно-правового змісту;

РН 7 Ухвалювати обґрунтовані рішення, у тому числі за умов невизначеності, генерувати та оцінювати альтернативи, усвідомлювати наслідки цих рішень для різних суб'єктів національного та міжнародного права.

РН 8 Готувати проекти міжнародних договорів та актів національного законодавства, надавати пропозиції з усунення колізій між нормами міжнародного права, а також приведення норм національного права у відповідність до норм міжнародного права;

РН 9 Імплементувати норми міжнародних договорів, актів міжнародних міжурядових організацій, рішень міжнародних судів у національний правопорядок;

РН 10 Надавати юридичний супровід процесам адаптації різних галузей законодавства України до права ЄС.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Теорія європейського конституціоналізму

Тема 1. Конституційна історія: від Парижа до Лісабона

Ідеї європейської інтеграції в історії політичних і правових учень. Початок інтеграційних процесів у Європі після Другої світової війни. Організація європейського економічного Західноєвропейський Союз. Рада Європи. співробітництва.

Від Парижа до Риму. План Р. Шумана і Ж. Моне. Європейське співтовариство вугілля та сталі (ЄСВС) як міжнародна організація інтеграційного типу. «Криза порожнього стільця».

Від Риму до Маастрихта. Європейське (економічне) співтовариство. Європейське співтовариство з атомної енергії.

Від Маастрихта до Ніцци: (Старий) Європейський Союз. Структура і зміст Маастрихтського договору. Структура «трьох стовпів».

Від Ніцци до Лісабона: (Новий) Європейський Союз. Конституціоналізація ЄС. Проект Конституції для Європи: мета розробки, зміст, юридична природа, причини невдачі прийняття. Структура і зміст Лісабонського договору.

Тема 2. Конституційна система Європейського Союзу та її елементи

Поняття та джерела права Європейського Союзу – самостійний каталог нормативно-правових актів. Право Європейського Союзу як специфічний правопорядок. Інтегрованість правового порядку ЄС у національні правові системи держав-членів. Види джерел права ЄС, їх юридична природа.

Право Європейського Союзу як автономний і самодостатній правопорядок. Право Європейського Союзу як домінуюча правова система. Роль Європейського Суду у позиціонуванні права ЄС.

Європейський правопорядок у рамках національного конституційного врегулювання. Співвідношення конституційного права ЄС із національним (внурішньодержавним) конституційним правом.

Тема 3. Національна ідентичність, конституційна ідентичність та суверенітет в ЄС

Конституції та ідентичності. Національна свідомість і Основний закон. Національна ідентичність як складна багатовимірна концепція. Компоненти національної ідентичності та їх значення для правового порядку.

Національна ідентичність в Європейському Союзі. Суверенітет та конституційна ідентичність в європейській інтеграції. «Єдність у різноманітті» як офіційне гасло ЄС.

Конституційна ідентичність та масштаби (адміністративної) реалізації європейських рішень. Відображення національної ідентичності в конституціях держав-членів.

Розгортання конституційної ідентичності. Врахування національної ідентичності в політиці та законодавстві ЄС. Роль національних органів конституційної юрисдикції у забезпеченні конституційної ідентичності держав-членів.

Тема 4. Основи конституційного ладу ЄС

Правовий порядок ЄС як конституційний. Система права ЄС.

Конституційне право ЄС як провідна галузь у системі права ЄС. Предмет конституційного права ЄС. Поняття конституційного ладу ЄС та його загальна характеристика. Співвідношення конституційного ладу ЄС із конституційним ладом держав-членів.

Теоретичні питання щодо основоположних принципів ЄС. Поняття та ознаки основ конституційного ладу ЄС. Джерела та способи закріплення основ конституційного ладу ЄС. Значення основ конституційного ладу ЄС для правової системи ЄС. Системотворчий і програмний характер основ конституційного ладу ЄС. Роль основ конституційного ладу ЄС у процесах європейської інтеграції.

Принципи європейського конституційного права. Конституційні принципи та основоположні принципи. Перелік і зміст основ конституційного ладу ЄС. Основоположні принципи ЄС як відображення ідей європейського ліберально-демократичного і соціал-демократичного конституціоналізму.

Єдині основоположні принципи з огляду на різнорідне первинне право. Співвідношення основ конституційного ладу ЄС із основами конституційного ладу держав-членів.

Тема 5. Відносини між державами-членами та Європейським Союзом та побудова протофедерального суспільства

Проблема територіальної організації публічної влади в процесі європейської інтеграції та основні шляхи її вирішення з точки зору національної конституційно-правової традиції.

Американська традиція: федералізм як (між)національне право. Сутність і принципи федералізму. Співвідношення між центром і периферією за умов федералізму. Дворівнева система державних органів та національного законодавства в умовах федералізму.

Німецька традиція: міжнародне проти національного права. Європейська інтеграція за міжнародно-правовими канонами. Європейський Союз як міжнародна організація. Договірний характер первинного права ЄС.

Європейський Союз у світлі американської та німецької традиції. «Теорія» sui generis: «несумісний» Європейський Союз. Ознаки, що відрізняють ЄС від федерації та міжнародної організації. Проблема забезпечення державного суверенітету в умовах європейської інтеграції.

Розділ 2. Основні інститути конституційного права ЄС

Тема 6. Вертикальний поділ влади в рамках ЄС: багаторівневе управління

Лісабонський договір – новий етап європейського конституціоналізму. Багаторівневе управління як ключова ознака європейського врядування. Рівні влади в ЄС.

Розподіл компетенції між Європейським Союзом та державами членами відповідно до Лісабонської угоди. Види компетенції за характером розподілу.

Розподіл повноважень між Європейським Союзом, державами членами та регіональними та місцевими органами влади. Автономія місцевого самоврядування як стандарт європейського врядування.

Юридичні механізми вирішення компетенційних спорів у межах ЄС. Контроль за дотриманням принципів наданої компетенції, субсидіарності та пропорційності в Суді Європейського Союзу.

Тема 7. Горизонтальний поділ влади в ЄС: Урядова структура та інститути Союзу

Інституційний механізм Європейського Союзу. Відображення особливостей договірного механізму інтеграції, здійснюваної в ЄС, у характерних рисах інституційного механізму цього наднаціонального утворення.

Європейський парламент, основи його правового статусу. Порядок формування та основні функції Європарламенту. Системно-структурна організація Європарламенту. Спільні та особливі риси Європарламенту порівняно з національними парламентами. Акти Європарламенту.

Європейська рада, основи її правового статусу. Системно структурна організація Європейської ради, її повноваження та акти. Системно-структурна організація Європейської ради, її повноваження та акти.

Європейська комісія, основи її правового статусу. Системно структурна організація Європейської комісії, її повноваження та акти.

Основні аспекти взаємодії Європарламенту з Європейською радою та Європейською комісією.

Суд Європейського Союзу, основи його правового статусу. Структура, порядок формування, повноваження та акти Європейського Суду. Основні аспекти взаємодії Європейського Суду з Європейським парламентом, Європейською радою та Європейською комісією .

Регіональна влада як суб'єкт політики і публічного врядування в Європейському Союзі. Комітет регіонів як консультативний орган ЄС. Регіональне представництво в інституційній структурі ЄС. Форми регіонального представництва: залучення локальних суб'єктів, функціональне представництво регіональних інтересів, політичні мережі, Комітет регіонів. Рада Європейського Союзу, брюссельські офіси.

Тема 8. Судовий контроль над державами-членами ЄС та європейськими інституціями

Судовий контроль над державами-членами ЄС: загальна характеристика. Сутність та форми судового контролю. Межі судового контролю. Суд ЄС як орган правосуддя і орган судового контролю.

Організаційна структура судової системи Європейського Союзу. Порівняння судової системи ЄС із національними судовими системами держав-членів.

Мета діяльності Суду ЄС. Процедура порушення справи та етапи судового провадження в Суді ЄС. Основні принципи та правила судового провадження в Суді ЄС.

Суд у правовому порядку Європейського Союзу. Вплив Європейського Суду на правову політику ЄС. Відповідальність державчленів за порушення законодавства ЄС.

Тема 9. Правові основи спільної політики ЄС

Конституційно-правові аспекти спільної політики ЄС. Політичні відносини як предмет конституційно-правового регулювання. Принципи, форми та інструменти спільної політики ЄС. Види (сфери) спільної політики ЄС. Тенденція до розширення сфер спільної політики ЄС в процесі європейської інтеграції.

Спільна аграрна політика ЄС. Роль і значення аграрного сектору і економіці ЄС. Конституційно-правові основи спільної аграрної політики ЄС. Цілі, інструменти та зміст спільної аграрної політики ЄС.

Спільна торгівельна політика ЄС. Вільне переміщення товарів у межах ЄС. Конституційно-правові основи спільної торговельної політики ЄС. Цілі, інструменти та зміст спільної торговельної політики ЄС. Спільний ринок ЄС.

Спільна транспортна політика ЄС. Роль і значення розвитку транспорту в інтеграційних процесах. Конституційно-правові основи спільної транспортної політики ЄС. Цілі, інструменти та зміст спільної транспортної політики ЄС.

Спільна політика ЄС щодо міграції та надання притулку. Порядок регулювання питань надання довгострокових віз та видів на проживання, возз'єднання сімей, умов в'їзду та перебування на території ЄС третіх осіб. «Зовнішній вимір» міграційного курсу ЄС.

Тема 10. Законотворчість в ЄС

Система законодавства ЄС. Види права ЄС. Первинне і вторинне право ЄС в аспекті законотворчості. Вадив національних, регіональних і місцевих урядів на процес законотворення в ЄС.

Розробка законодавства ЄС. Розподіл законодавчих повноважень між основними інституціями ЄС. Роль Європейської Комісії, Європейського Парламенту та Ради ЄС в законодавчому процесі. Форми та основні стадії законодавчого процесу в ЄС. Звичайна та спеціальна законодавча процедура в ЄС. Планування, прогнозування законотворчого процесу в ЄС. Ініціювання законодавства в ЄС. Попереднє обговорення, розгляд і прийняття законодавства ЄС. Моніторинг законодавства в ЄС.

Лобіювання в Європейському Союзі. Роль і значення лобістської діяльності, його вплив на якість європейського права. Лобізм в системі багаторівневого та мережевого врядування. Форми участі груп інтересів у виробленні рішень в ЄС.

Застосування права ЄС. Механізм реалізації рішень Європейського Союзу, роль основних інституцій ЄС, національних і субнаціональних урядів у цьому процесі.

Тема 11. Громадянство ЄС

Поняття, правова природа та правове регулювання громадянства Європейського Союзу. Концепція громадянства ЄС. Інституційний характер громадянства ЄС. Громадянство ЄС як субсидіарне стосовно національного громадянства держав-членів. Особливості правовідносин громадянства ЄС та їх суб'єктного складу. Джерела громадянства ЄС.

Принципи громадянства ЄС. Принцип вільного визначення кожною державою-членом ЄС кола своїх громадян. Принцип рівного поводження з громадянами інших держав-членів, які проживають на законних підставах на території держав-членів ЄС. Набуття і припинення громадянства ЄС. Документи, що підтверджують належність до громадянства ЄС.

Політичний, економічний та соціальний вимір громадянства ЄС. Права та обов'язки, пов'язані з громадянством ЄС, їх обсяг і порядок реалізації. Організаційно-правовий механізм захисту прав громадян ЄС: практика Суду ЄС. Процедури з питань громадянства ЄС.

Тема 12. Основи правового статусу особи в ЄС

Інститут основ правового статусу особи в ЄС як відображення гуманістичної спрямованості права ЄС. Джерела даного інституту. Хартія основоположних прав Європейського Союзу – внутрішня частина. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод – зовнішній рівень.

Принципи правового статусу особи в ЄС. Неписані загальні принципи – «вічний стовп» правового статусу особи.

Каталог гарантованих Хартією прав і свобод порівняно з Європейською конвенцією про захист прав і основоположних свобод. Нові критерії класифікації основних прав згідно з Хартією. Зміст і роль основних прав. Новаторський характер Хартії основоположних прав ЄС та її роль у розвитку теорії та практики правозахисту.

Основні обов'язки людини і громадянина в ЄС. Співвідношення основних прав і основних обов'язків.

Захист основних прав у ЄС як ядро матеріальної конституційності. Гарантії реалізації основних прав у ЄС. Проблема приєднання Європейського Союзу до Європейської Конвенції щодо захисту прав людини і основоположних свобод.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
		л	с	л	іін	ср		л	с	л	ін	ср
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Основи європейського конституціоналізму												
Тема 1. Конституційна історія: від Парижа до Лісабона	8	2	2			4	8					8

Тема 2. Конституційна система Європейського Союзу та її елементи	8	2	2			4	8	2				6
Тема 3. Національна ідентичність, конституційна ідентичність та суверенітет в ЄС	8					8	8					8
Тема 4. Основи конституційного ладу ЄС	8	2				6	8					8
Тема 5. Відносини між державами-членами та Європейським Союзом та побудова протофедерального суспільства	8		2			6	8		2			6
Разом за розділом 1	40	6	6			28	40	2	2			36
Розділ 2. Основні інститути конституційного права ЄС												
Тема 6. Вертикальний поділ влади в рамках ЄС: багаторівневе управління	8	2	2			4	8					8
Тема 7. Горизонтальний поділ влади в ЄС: Урядова структура та інститути Союзу	8	2	2			4	8	2				6
Тема 8. Судовий контроль над державами-членами ЄС та європейськими інституціями	6		2			4	8					8
Тема 9. Правові основи спільної політики ЄС	8	2				6	8		2			6
Тема 10. Законотворчість в ЄС	8		2			6	6					6
Тема 11. Громадянство ЄС	6	2				4	6					6

Тема 12. Основи правового статусу особи в ЄС	6					6	6					6
Разом за розділом 2	50	8	8			34	50	2	2			46
Усього годин	**90**	**14**	**14**			**62**	**90**	**4**	**4**			**82**

4. Теми семінарських занять

н/п	Назва теми	Кількість годин Денна/Заочна
1.	Конституційна історія: від Парижа до Лісабона	2
2.	Конституційна система Європейського Союзу та її елементи	2/2
3.	Відносини між державами-членами та Європейським Союзом та побудова протофедерального суспільства	2
4.	Вертикальний поділ влади в рамках ЄС: багаторівневе управління	2
5.	Горизонтальний поділ влади в ЄС: Урядова структура та інститути Союзу	2/2
6.	Судовий контроль над державами-членами ЄС та європейськими інституціями	2
7.	Законотворчість в ЄС	2
	Всього	14/4

5. Самостійна робота

Самостійна робота осіб, які навчаються, є основним засобом засвоєння навчального матеріалу у вільний від аудиторних занять час. Самостійна робота включає: опрацювання навчального матеріалу, виконання індивідуальних завдань, науково-дослідну роботу. Навчальний час, відведений на самостійну роботу студента денної форми навчання, регламентується навчальним планом та робочим навчальним планом.

Зміст самостійної роботи над навчальною дисципліною визначається програмою навчальної дисципліни, методичними матеріалами, завданнями та вказівками науково-педагогічного працівника.

Самостійна робота осіб, які навчаються, забезпечується системою навчально-методичного забезпечення, передбаченою програмою навчальної дисципліни: підручниками, навчальними та методичними посібниками, конспектами лекцій, збірниками завдань, комплектами індивідуальних семестрових завдань, практикумами, методичними рекомендаціями з організації самостійної роботи та виконання окремих завдань, електронними та іншими навчально-методичними матеріалами, дистанційними курсами. Методичні матеріали для самостійної роботи студентів повинні передбачати можливість проведення самоконтролю з боку студента. Для самостійної роботи рекомендується відповідна наукова та професійна монографічна і періодична література.

Самостійна робота з вивчення навчального матеріалу з конкретної дисципліни може проходити в Центральній науковій бібліотеці університету, навчальних кабінетах, комп’ютерних

класах, лабораторіях, у домашніх умовах, а також у дистанційній формі за використанням системи підтримки дистанційного навчання та матеріалів дистанційних курсів.

Для забезпечення належних умов для самостійної роботи ця робота організовується, у разі необхідності, за попередньо складеним на кафедрі графіком, що гарантує можливість індивідуального доступу особи, яка навчається, до необхідних дидактичних і технічних засобів загального користування.

Графік оприлюднюється на початку навчального семестру. При організації самостійної роботи з використанням складного обладнання, установок, інформаційних систем (комп'ютерних баз даних, систем автоматизованого проектування, автоматизованих навчальних систем, системи підтримки дистанційного навчання тощо) забезпечується можливість одержання необхідної консультації або допомоги з боку спеціалістів кафедри.

Контроль засвоєння навчального матеріалу дисципліни, віднесеного на самостійну роботу, є обов'язковим.

Основні методи перевірки успішності студентів: усне опитування, письмовий контроль, практичні заняття, тести тощо.

Письмовий контроль забезпечує глибоку й всебічну перевірку опанування програмного матеріалу. За допомогою письмових робіт одночасно контролюють значну кількість студентів у різних галузях знань.

Цей метод досить об'єктивний, бо надає можливість порівняти знання різних студентів за допомогою стандартних запитань, виявити теоретичні знання, практичні навички та вміння, а також адекватне їх застосування для розв'язання конкретних професійних завдань.

Усне опитування зазвичай проводиться на практичних заняттях. Його здійснюють за допомогою бесіди, відповіді студента, тлумачення певних теорій, ідей, поглядів професійних явищ тощо. В основі усного опитування - монологічна відповідь студента або бесіда. Цей метод, завдяки своїй специфіці й характеру застосування, використовують і щоденно на планових заняттях, і на різноманітних перевірках.

Форми контролю визначаються програмою навчальної дисципліни і включають усне опитування під час семінарських занять, виконання індивідуальних (творчих) завдань і тестових завдань за темами, контрольних робіт, а також підсумковий семестровий контроль у формі екзамену.

5.1. Теми для самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	Кількість годин Денна/заочна
Розділ 1. Основи європейського конституціоналізму		
1	Конституційна історія: від Парижа до Лісабона	4/8
2	Конституційна система Європейського Союзу та її елементи	4/6
3	Національна ідентичність, конституційна ідентичність та суверенітет в ЄС	8/8
4	Основи конституційного ладу ЄС	6/8
5	Відносини між державами-членами та Європейським Союзом та побудова протофедерального суспільства	6/6
	Всього за Розділом 1	28/36
Розділ 2. Основні інститути конституційного права ЄС		
6	Вертикальний поділ влади в рамках ЄС: багаторівневе управління	4/8
7	Горизонтальний поділ влади в ЄС: Урядова структура та інститути Союзу	4/6

8	Судовий контроль над державами-членами ЄС та європейськими інституціями	4/8
9	Правові основи спільної політики ЄС	6/6
10	Законотворчість в ЄС	6/6
11	Громадянство ЄС	4/6
12	Основи правового статусу особи в ЄС	6/6
	Всього за Розділом 2	34/46
	Загалом	**62/82**

6. Індивідуальні завдання

Індивідуальні завдання розвивають можливості поза аудиторної роботи студентів і сприяють більш поглибленому вивченню теоретичного матеріалу, формуванню вмінь використання знань для вирішення відповідних практичних завдань.

Індивідуальні завдання з дисципліни «Конституційне право ЄС» виконуються у формі мультимедійних презентацій, рефератів, наукових статей чи тез виступу на науковій конференції за темою, що визначається чи обирається студентом за допомогою викладача. Терміни видачі, виконання і захисту індивідуальних завдань визначаються програмою навчальної дисципліни.

Індивідуальні завдання виконуються особою, яка навчається, самостійно із одержанням необхідних консультацій з боку науково-педагогічного працівника. Допускаються випадки виконання робіт комплексної тематики кількома особами.

За мультимедійну презентацію чи реферат студент денної форми навчання може отримати 5 балів.

Правила виконання презентацій

Створення презентацій є однією з форм науково-дослідницької роботи.

Презентація виконується за допомогою програми Microsoft Office PowerPoint и повинна складатися не менше, ніж з 15 слайдів.

Матеріал на слайді можна розділити на головний і додатковий. Головний необхідно виділити, щоб при демонстрації слайда він ніс основне смислове навантаження: розміром тексту або об'єкта, кольором, спецефектами, порядком появи на екрані. Додатковий матеріал призначений для підкреслення основної думки слайда.

Для різних видів об'єктів рекомендуються різні розміри шрифту. Заголовок слайда краще писати розміром шрифту 22-28, підзаголовок і підписи даних в діаграмах – 20-24, текст, підписи і заголовки осей в діаграмах, інформацію в таблицях – 18-22.

Для виділення заголовка, ключових слів використовуйте напівжирний або підкреслений шрифт. Для оформлення другорядної інформації та коментарів – курсив. На всіх слайдах презентації використовуйте шрифт одної назви.

Для гарного сприйняття презентації з будь-якої відстані в залі, текст краще набирати шрифтом Arial, Bookman Old Style, Calibri, Tahoma, Times New Roman або Verdana.

1. На першому слайді слід вказати назву МОН, назву ВНЗ, кафедру, прізвище, ім’я та по батькові студента і тему презентації, номер навчальної групи.

2. На другому слайді подається зміст презентації.

3. На інших слайдах – наповнення теми.

4. У тексті на слайдах не допускається скорочення слів, крім загальновживаних (ООН, ЄС, ОБСЄ та ін.).

5. Слайди повинні бути тезисними. Для надання презентації PowerPoint наочності і, якщо це необхідно, барвистості на деяких слайдах можна розмістити різні схеми, графіки, фотографії, малюнки, колажі. Вставлені фотографії або картинки повинні бути високої якості і досить великого розміру, інакше при розтягуванні вони втрачають різкість, чим можуть тільки зіпсувати ефект від презентації. При підготовці презентації може бути використаний звуковий супровід.

6. Презентація повинна бути підготовлена у наданому фоні (шаблон слайда). Не слід робити слайди занадто строкатими і розрізненими за колірним рішенням. Це шкодить формуванню нестійких зорових образів.

7. Слайди повинні або акцентувати увагу на чомусь, або візуалізувати матеріал (ті ж таблиці, схеми, малюнки з позначеннями, якщо є). Не ставте на одному слайді відразу кілька блоків зорової або текстової інформації. Це відволікає, розсіює увагу, погіршує концентрацію.

8. Слайд повинен бути простим для сприйняття – небагато тексту на одному слайді.

Створення презентації включає ряд етапів:

1. Вибір теми.

Студент самостійно вибирає тему з переліку тем індивідуально-дослідних завдань. При цьому слід враховувати, що студент має право в обсязі навчальної програми з громадських об'єднань в Україні самостійно обрати тему презентації, яка повинна бути погоджена з викладачем.

2. Аналіз літератури з даної теми.

Презентація – це супровід доповіді або виступу, тому спочатку необхідно розробити концепцію виступу, а потім вже братися за складання презентації.

В основному презентація повинна базуватися на матеріалах з підручників. Тому створенню презентації повинне передувати ретельне й поглиблене вивчення літератури, що відноситься до даної теми. Насамперед, корисно ознайомитися з науковою працею (або зазначеними главами, параграфами, сторонками) у цілому, щоб одержати про неї початкове загальне уявлення, яке може бути розширене за рахунок перегляду передмови, змісту і висновку роботи, якщо вони є. Головне на цьому етапі – виявити стрижневі проблеми досліджуваної теми й зробити їх основними пунктами плану презентації.

3. Виклад змісту теми за допомогою слайдів.

У презентації повинні бути послідовно розглянуті всі питання плану. Важливо прагнути до того, щоб теоретичний зміст роботи пов'язувався з аналізом практично-правових явищ. Студент повинен уміти показати, яке практичне значення має знання принципів, закономірностей і категорій.

Під час створення слайдів не варто користуватися застарілими джерелами, у яких можуть міститися помилкові погляди, неточні формулювання і висновки, застарілі цифрові дані. Отже, вміння виділяти головні теоретичні питання і роз'яснювати їх на конкретному матеріалі, використовуючи при цьому сучасну літературу, – такі основні вимоги до підготовки презентації.

Індивідуальне завдання виконується студентом за бажанням.

6.1. Орієнтовний перелік тем презентацій

1. План Р. Шумана і Ж. Моне та його значення в процесі європейської інтеграції.
2. Проект Конституції для Європи: сутність, зміст, причини відхилення.
3. Лісабонський договір як конституційно-правовий документ.
4. Конституційне право як провідна галузь права Європейського Союзу.
5. Роль Європейського Суду Правосуддя у формуванні автономності та домінуючої ролі права ЄС.
6. Установчі договори ЄС як акти конституційного характеру.
7. Формування європейської ідентичності.
8. Конституційна ідентичність в аргументації рішень конституційних судів.
9. Конституційна ідентичність України в контексті Європейської інтеграції.
10. Принцип поваги до людської гідності як одна із засад конституційного ладу ЄС.
11. Принцип демократії як одна із засад конституційного ладу ЄС.
12. Принцип правової держави як одна із засад конституційного ладу ЄС.
13. Федералізація ЄС: мета, чинники, шляхи реалізації.
14. Територіальна організація влади та багаторівневе врядування в ЄС.
15. Установчі договори ЄС як акти конституційного характеру про розподіл компетенції та порядок взаємодії між Союзом і державами членами.

16. Характеристика Лісабонського договору як конституційного документа.
17. Характеристика принципу субсидіарності як визначального правового чинника для реалізації компетенції ЄС.
18. Характеристика повноважень Європейської ради.
19. Процедури Суду ЄС.
20. Правова природа практики Суду ЄС.
21. Статус суддів і генеральних адвокатів за конституційним правом ЄС.
22. Торгівельна політика ЄС: виникнення та проблеми сьогодення.
23. Спільна транспортна політика ЄС і розвиток транспортної системи України.
24. Лобізм в Європейському Союзі.
25. Спеціальна законодавча процедура в ЄС.
26. Концепція європейського громадянства у рішенні у справі Мартінез Сала від 12 травня 1998 року.
27. Зміст громадянства ЄС.
28. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод в організаційно-правовому механізмі захисту прав людини в ЄС.
29. Загальні принципи права ЄС організаційно-правовому механізмі захисту прав людини в ЄС.
30. Система і зміст основних прав людини за Хартією ЄС 2007 р.

7. Методи навчання

Методи навчання – це впорядковані способи взаємопов'язаної діяльності викладача і студентів, спрямовані на ефективне розв'язання навчально-виховних завдань дисципліни. Вони реалізуються через систему відповідних прийомів і засобів навчальної діяльності.

При викладанні та опануванні студентами навчальної дисципліни використовуються такі методи навчання:

За джерелом отримання знань:

- **словесні** – розповідь, пояснення, лекція, дискусія, бесіда; використовуються для розкриття змісту конституційно-правових інститутів, тлумачення норм Конституції України та законодавства, аналізу правових позицій Конституційного Суду України, а також для перевірки рівня самостійного опрацювання студентами навчального матеріалу;
- **наочні** – демонстрація схем організації органів державної влади, таблиць класифікації конституційних прав і свобод людини, структурно-логічних схем конституційного процесу, відеоматеріалів засідань органів державної влади тощо;
- **практичні** – розв'язання ситуаційних (казусних) завдань, аналіз конституційно-правових спорів, складання процесуальних документів, робота з текстами нормативно-правових актів і рішеннями органів конституційної юрисдикції; спрямовані на формування у студентів умінь і навичок оперування правовими категоріями, тлумачення та застосування норм конституційного права під час семінарських (практичних) занять.

За рівнем самостійної пізнавальної діяльності студентів:

- **пояснювально-ілюстративний метод** – сприйняття та засвоєння студентами готової навчальної інформації;
- **репродуктивний метод** – відтворення й застосування здобутих знань за зразком;
- **метод проблемного викладу** – розкриття викладачем процесу розв'язання проблемних питань конституційного права з демонструванням логіки наукового пошуку;
- **частково-пошуковий (евристичний) метод** – самостійне розв'язання студентами окремих елементів проблемних завдань під керівництвом викладача;
- **дослідницький метод** – самостійна пошуково-творча діяльність студентів з аналізу конституційно-правових проблем, підготовки наукових повідомлень, есе, аналітичних матеріалів.

8. Методи контролю

Методи контролю – це способи діагностичної діяльності, які дозволяють здійснювати зворотний зв'язок у процесі навчання з метою отримання даних про успішність навчання, ефективність навчального процесу.

Контрольні заходи визначають відповідність рівня набутих студентами знань, умінь та навичок вимогам нормативних документів щодо вищої освіти.

Самоконтроль призначений для самооцінки здобувачами вищої освіти якості засвоєння навчального матеріалу навчальної дисципліни (розділу, теми). З цією метою в навчальних посібниках для кожної теми (розділу), а також у методичних розробках для семінарських занять передбачаються питання для самоконтролю.

Кафедральний контроль проводиться з метою оцінки рівня підготовки студентів з навчальної дисципліни на різних етапах її вивчення і здійснюється у вигляді вхідного, поточного, рубіжного та семестрового контролю.

В освітньому процесі використовуються такі види контролю результатів навчання: вхідний, поточний протягом семестру, контрольні роботи, передбачені навчальним планом, приймання індивідуальних завдань, курсових робіт, підсумковий семестровий контроль.

Вхідний контроль проводиться перед вивченням нового курсу з метою визначення рівня підготовки студентів з дисциплін, які забезпечують цей курс. Вхідний контроль проводиться на першому занятті за завданнями, що відповідають програмам попереднього навчання. Результати контролю аналізуються на кафедральних (міжкафедральних) нарадах та засіданнях методичних комісій спільно з науково-педагогічними працівниками, які проводять заняття із забезпечувальною дисципліни. За результатами вхідного контролю розробляються заходи з надання індивідуальної допомоги студентам, коригування освітнього процесу.

Поточний контроль проводиться на всіх видах аудиторних занять протягом семестру. Поточний контроль може проводитися у формі усного опитування або письмового контролю на практичних, семінарських заняттях, лекціях, у формі колоквіуму, виступів студентів при обговоренні питань на семінарських заняттях, у формі комп'ютерного тестування тощо. Конкретні форми проведення поточного контролю та критерії оцінки рівня знань визначаються програмою навчальної дисципліни. Результати оцінювання роботи студентів мають бути доведені до відома студентів своєчасно. Формою поточного контролю є ректорські контрольні роботи. Результати оцінювання ректорських контрольних робіт можуть зараховуватися як результати виконання контрольної роботи, передбаченої навчальним планом.

Підсумковий семестровий контроль з навчальної дисципліни є обов'язковою формою оцінювання результатів навчання студента. Він проводиться в терміни, встановлені графіком навчального процесу, та в обсязі навчального матеріалу, визначеного програмою навчальної дисципліни. Семестровий контроль з дисципліни «Європейські стандарти місцевого самоврядування і регіональна політика ЄС» проводиться у формі заліку.

Студента допускають до семестрового контролю за умови виконання ним усіх видів робіт, передбачених навчальним планом на семестр з цієї дисципліни.

Семестровий залік – форма підсумкового контролю з окремої навчальної дисципліни за семестр, що спрямована на перевірку засвоєння теоретичного та практичного матеріалу.

Залік складають за завданнями, затвердженими кафедрою. У форматі дистанційного навчання залік проводиться в тестовому форматі за допомогою google форми.

Викладач в обов'язковому порядку повинен ознайомити студентів зі змістом питань, зразком завдання на початку вивчення навчальної дисципліни.

Максимальна сума балів, яку може набрати студент при складанні заліку з навчальної дисципліни, складає 40.

Оцінка підсумкового контролю виставляється за національною шкалою як сума балів, набраних здобувачем вищої освіти протягом семестру при виконанні контрольних заходів,

передбачених програмою навчальної дисципліни (практики) та балів, набраних при складанні семестрового заліку.

Максимальна сума балів, які може набрати студент при вивченні навчальної дисципліни «Європейські стандарти місцевого самоврядування і регіональна політика ЄС», складає 100.

8.1 Контрольні питання до заліку

1. Від Парижа до Риму: Європейське співтовариство вугілля та сталі.
2. Від Риму до Маастрихта: Європейське (економічне) співтовариство.
3. Від Маастрихта до Ніцци: (Старий) Європейський Союз.
4. Від Ніцци до Лісабона: (Новий) Європейський Союз.
5. Поняття та джерела права Європейського Союзу – самостійний каталог нормативно-правових актів.
6. Право Європейського Союзу як автономний і самодостатній правопорядок.
7. Право Європейського Союзу як домінуюча правова система.
8. Європейський правопорядок у рамках національного конституційного врегулювання.
9. Конституції та ідентичності. Національна свідомість і Основний закон.
10. Національна ідентичність в Європейському Союзі. Суверенітет та конституційна ідентичність в європейській інтеграції.
11. Конституційна ідентичність та масштаби (адміністративної) реалізації європейських рішень.
12. Розгортання конституційної ідентичності.
13. Правовий порядок ЄС як конституційний.
14. Теоретичні питання щодо основоположних принципів ЄС.
15. Принципи європейського конституційного права. Конституційні принципи та основоположні принципи.
16. Єдині основоположні принципи з огляду на різнорідне первинне право.
17. Американська традиція: федералізм як (між)національне право.
18. Німецька традиція: міжнародне проти національного права.
19. Європейський Союз у світлі американської та німецької традиції.
20. «Теорія» sui generis: «несумісний» Європейський Союз.
21. Лісабонський договір конституціоналізму. – новий етап європейського конституціоналізму.
22. Розподіл компетенції між Європейським Союзом та державами членами відповідно до Лісабонської угоди.
23. Розподіл повноважень між Європейським Союзом, державами членами та регіональними та місцевими органами влади.
24. Контроль за дотриманням принципів наданої компетенції, субсидіарності та пропорційності в Суді Європейського Союзу.
25. Інституційний механізм Європейського Союзу.
26. Європейський парламент.
27. Європейська рада.
28. Європейська комісія.
29. Суд Європейського Союзу.
30. Судовий контроль над державами-членами ЄС: загальна характеристика.
31. Організаційна структура судової системи Європейського Союзу.
32. Мета, порушення та етапи провадження.
33. Суд у правовому порядку Європейського Союзу.
34. Спільна аграрна політика ЄС.
35. Спільна торгівельна політика ЄС.
36. Спільна транспортна політика ЄС.
37. Спільна політика ЄС щодо міграції та надання притулку.
38. Види права ЄС.

39. Розробка законодавства ЄС. Планування та пропозиція закону.
40. Лобіювання в Європейському Союзі.
41. Огляд та прийняття законодавства ЄС.
42. Застосування права ЄС.
43. Поняття, правова природа та правове регулювання громадянства.
44. Концепція громадянства ЄС.
45. Політичний, економічний та соціальний вимір громадянства ЄС.
46. Механізм захисту прав громадян ЄС: практика Суду ЄС.
47. Хартія основоположних прав Європейського Союзу – внутрішня частина.
48. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод – зовнішній рівень.
49. Неписані загальні принципи – Вічний стовп.
50. Зміст і роль основних прав. Захист основних прав у ЄС як ядро матеріальної конституційності.

9. РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Денна форма навчання. Приклад для заліку

Загальна кількість балів – 100.

Кількість балів за залік – 40.

Кількість балів протягом семестру – 60:

Кількість балів за відповіді на семінарських заняттях, виконання індивідуального завдання – 40:

Формула

∑40= ∑1

Примітка:

∑40 – сума максимальної кількості балів

∑1- сума балів, що отримав студент за відповіді на практичних (семінарських) заняттях.

∑**2** кількість практичних (семінарських) занять протягом семестру.

Контрольна робота (одна в семестр): 0 **–** 15 *балів.*

Контрольна робота проводиться в тестовому форматі на платформі Moodle або за допомогою google форми. Студентові надсилаються 15 тестових питань. Кожна правильна відповідь оцінюється в один бал.

Навчально-наукова робота (участь в роботі наукових конференцій, студентських наукових конкурсах, в роботі студентського наукового гуртка тощо)**:** 0 -10 балів.

Поточний контроль та самостійна робота			разом	залік	сума
			60	40	100
Т 1-7	Контрольна робота	Навчально-наукова робота			
∑35	15	10			

Заочна форма навчання. Приклад для заліку

Загальна кількість балів – 100.

Кількість балів за залік: 40.

Кількість балів протягом семестру: 60:

Контрольна робота: 50 *балів.*

Контрольна робота проводиться в тестовому форматі на платформі Moodle або за допомогою google форми.
Студентові надсилаються 50 тестових питань. Кожна правильна відповідь оцінюється в один бал.

Навчально-наукова робота (участь в роботі наукових конференцій, студентських наукових конкурсах, в роботі студентського наукового гуртка тощо)**:** 0 -10 балів.

Поточний контроль та самостійна робота			разом	залік	сума
			60	40	100
Т 1-7	Контрольна робота	Навчально-наукова робота			
∑10	40	10			

Т1, Т2 ... Т12 – теми.

Для допуску до складання заліку здобувач вищої освіти повинен набрати не менше 10 балів з навчальної дисципліни під час роботи на семінарських заняттях протягом навчального семестру.

За результативну наукову роботу (написання наукової роботи, участь в наукових заходах, лекціях запрошених лекторів, наукових олімпіадах, наукових школах тощо) за профілем цієї дисципліни, за рішенням лектора (екзаменатора) відповідно до критеріїв, встановлених програмою навчальної дисципліни, студент(ка) може отримати до 10 додаткових (заохочувальних) балів.

Відповідь на семінарському занятті – 1-5 балів.

Критерії оцінювання усної відповіді.

Поточний контроль здійснюється, зокрема, у формі опитування та перевірки результатів виступів на семінарських та практичних заняттях в п’ятибальній шкалі оцінок.

5 балів ставиться за наступних умов:

- студент активно працює протягом усього практичного заняття;
- дає повний, правильний, послідовний, зв'язний, обґрунтований виклад питання, що супроводжується правильними прикладами та посиланням на чинне законодавство;
- все, що викладається, повинно свідчити про глибоке розуміння і орієнтацію в явищах і процесах, що вивчаються;
- правильні вичерпні відповіді на додаткові питання викладача.

4 бали ставиться за наступних умов:

- студент активно працює протягом практичного заняття;
- дає правильний, повний виклад змісту підручника і матеріалу, поданого викладачем, але на додаткові контрольні питання, які ставить викладач для з'ясування глибини розуміння і вміння орієнтуватися в явищах і процесах, відповідає лише з деякою допомогою викладача чи колег;
- недостатньо вичерпні відповіді на додаткові запитання викладача.

3 бали ставиться за наступних умов:

- студент на занятті поводить себе пасивно, відповідає лише за викликом викладача;
- в цілому виявляє знання основного навчального матеріалу, що розглядається, але під час відповіді допускає помилки і усвідомлює їх тільки після вказівка викладача;
- відповіді на запитання дає не одразу, а тільки після деякого напруження пам'яті, при чому відповіді нечіткі;

- не в змозі без допомоги викладача вивести співвідношення з іншими проблемами дисципліни, що вивчається;

2 бали ставиться за наступних умов:

- допускає суттєві помилки або зовсім пропускає матеріал і частково виправляє ці помилки тільки після вказівки викладача;
- студент виявляє незнання значної частини навчального матеріалу, нелогічно і невпевнено його викладає, у відповіді мають місце заминки і перерви, не може пояснити проблему, хоча і розуміє її;
- викладає матеріал не достатньо зв'язно і послідовно.

1 бал ставиться за наступних умов:

- студент припускається грубих помилок при викладі матеріалу і не виправляє ці помилки навіть при вказівці на них викладача;
- виявляє нерозуміння навчального матеріалу і як наслідок цього – повна відсутність навичок як в аналізі явищ, так і у подальшому виконанні практичних завдань.

Під час вивчення навчальної дисципліни використання технологій штучногоінтелекту (ШІ) здійснюється відповідно до Політики використання технологій штучногоінтелекту Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

У межах дисципліни застосовуються такі моделі використання ШІ:

1. Модель «ШІ заборонено».

Використання технологій штучного інтелекту не допускається під час виконанняконтрольних заходів, спрямованих на перевірку індивідуальних знань і сформованостікомпетентностей здобувача освіти, зокрема: усного опитування, модульних контрольнихробіт, екзамену (заліку), якщо інше не визначено викладачем, інших видів оцінювання, дляяких викладачем встановлено обмеження щодо використання ШІ.

2. Модель «ШІ як асистент».

Під час підготовки до практичних занять, виконання індивідуальних завдань,рефератів, аналітичних оглядів та інших письмових робіт дозволяється використання ШІдля: пошуку та систематизації інформації, добору та первинного аналізу наукових джерел,пояснення складних понять, удосконалення структури тексту, перевірки граматики, стилюта оформлення, генерації ідей, плану роботи або прикладів.

Фінальний текст роботи, висновки, аналіз, інтерпретація результатів та прийнятірішення повинні бути самостійно підготовлені здобувачем освіти.

3. Модель «ШІ як інструмент».

Для окремих лабораторних, практичних, проєктних або дослідницьких робітвикористаннятехнологій штучного інтелекту може бути обов'язковою складовоювиконання завдання. У таких випадках здобувачі освіти можуть використовуватигенеративні моделі ШІ для: аналізу та підготовки даних, генерації, аналізу й оптимізаціїпрограмного коду, порівняння результатів роботи різних моделей ШІ, створеннявізуалізацій, схем або зображень, аналізу великих масивів даних. проведення експериментівіз застосуванням сучасних інструментів штучного інтелекту.

Усі результати, отримані за допомогою ШІ, підлягають критичному аналізу, перевірціта доопрацюванню здобувачем освіти.

Декларування використання ШІ.

У разі використання технологій штучного інтелекту здобувач освіти зобов'язанийзазначити: назву сервісу або моделі ШІ; дату використання; характер допомоги (генераціяідей, пошук інформації, аналіз даних, генерація коду, редагування тексту тощо).

За вимогою викладача здобувач освіти повинен надати використані запити (prompts)або пояснити спосіб використання інструментів ШІ.

Недекларованe використання технологій штучного інтелекту або поданнязгенерованого ШІ матеріалу як власного результату навчальної діяльності розглядається якпорушення принципів академічної доброчесності відповідно до внутрішніх нормативнихдокументів Університету.

10. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література

Правові акти:

1. Конституційні акти Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору) / пер. Г. Друзенка, С. Друзенко; за заг. ред. Г. Друзенка. Київ: К.І.С., 2010. 536 с.
2. Хартія основних прав Європейського Союзу від 07.12.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text.
3. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on combating HIV/AIDS within the European Union and in the neighboring countries, 2006-2009. URL: http://ec.europa.eu/ health/ph_threats/com/aids/docs/com_2005_654_en.pdf
4. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union, signed on 13 December 2007. Official Journal. C 326, 26/10/2012 P. 0001–0390. URL: https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri= celex%3A12012M%2FTXT.
5. Draft Treaty Establishing a Constitution for Europe. Adopted by consensus by the European Convention on 13 June and 10 July 2003. Official Journal. 18.07.2003. № C169.
6. European Parliament resolution of 8 May 2008 on the development of the framework for the activities of interest representatives (lobbyists) in the European institutions (2007/2115(INI)).

Монографії, підручники та навчальні посібники:

1. Глобалізація та європейська інтеграція / наук.-ред. колегія : І. А. Грицяк (співголова), Ю. П. Сурмін (співголова) та ін. 764 с.
2. Гоці С. Європейська Комісія. Процеси ухвалення рішень і виконавчі повноваження. пер. з італ. Київ: К.І.С., 2007. 208 с.
3. Грицяк І. А. Європейське управління: теоретико-методологічні засади : монографія. Київ: К.І.С., 2006. 398 с.
4. Грицяк І. А. Право та інституції Європейського Союзу: навч. посіб. Київ: К.І.С., 2004. 260 с.
5. Грицяк І. А. Правова та інституційна основи Європейського Союзу: підручник. Харків: Магістр, 2009. 620 с.
6. Грицяк І. А. Правова та інституційна системи Європейського Союзу: навч. посіб. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2009. 200 с.
7. Дженіс М., Кей Р., Бредлі Е. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування: пер. з англ. Київ: АрТек, 1997. 624 с.
8. Дзяд О. В. Спільні політики Європейського Союзу та їх значення для України. Common EU Policies and Their Significance for Ukraine : навч. посіб.; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. Київ: Міленіум, 2009. 668 с.
9. Довгань В. М. Європейський Парламент. Правовий статус і компетенція в системі органів Європейського Союзу: монографія. Київ: КНТ, 2007. 204 с.
10. Європейська інтеграція: крок за кроком: посібник для журналістів / Д. Корбут, В. Замятін, І. Підлуська та ін. Київ: Фонд «Європа XXI», 2001. 216 с.
11. Європейська інтеграція: навч. посіб. / за ред. М. І. Макаренка, Л. І. Хомутенко. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 344 с.
12. Європейська інтеграція : навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. І. А. Грицяка та Д. І. Дзвінчука. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. 557 с.

13. Європейське право: право Європейського союзу : підручник : у 3 кн. / за заг. ред. В. І. Муравйова. Київ: Ін Юре, 2015. Книга перша: Інституційне право Європейського союзу / В. І. Муравйов, О. М. Шпакович, О. М. Лисенко, О. В. Святун. Київ: Ін Юре, 2015. 312 с.
14. Європейський Союз у XXI столітті: функціонування та розвиток : монографія / за заг. ред. В. С. Загорського, О. Я. Красівського. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2016. 632 с.
15. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу: монографія / І. В. Яковюк, Т. М. Анакіна, О. Я. Трагнюк, Т. В. Комарова; за ред. І. В. Яковюка. Київ: Ред. журн. «Право України», 2012. 208 с.
16. Комарова Т. В. Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС : монографія. Харків : Право, 2018. 528 с.
17. Копійка В. В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. Київ: Ін Юре, 2001. 448 с.
18. Копійка В. В. Європейський Союз: історія і засади функціонування. 2-ге вид., виправл. і доповн. Київ: Знання, 2012. 759 с.
19. Копійка В. В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: заснування і етапи становлення: навч. посіб. Київ: Ін Юре, 2001. 447 с.
20. Основи права Європейського Союзу : підручник / за заг. ред. Т. Л. Сироїд. Харків: Право, 2020. 590 с.
21. Право Європейського Союз: навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчасного. 2-ге вид., стер. Київ: Знання, 2011. 366 с.
22. Право Європейського Союзу: навч. посіб. / за заг ред. Р. А. Петрова. 3-тє вид., змін. і допов. Київ: Істина, 2010. 376 с.
23. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В. І. Муравйова. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.
24. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. О. К. Вишнякова. Одеса : Фенікс, 2013. 883 с.
25. Право ЄС: устрій та правопорядок / С. М. Задорожна, Н. В. Кирилюк, А. З. Маник; за заг. ред. С. М. Задорожної. Чернівці, Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 2021. 232 с.
26. Фалалєєва Л. Г. Захист основоположних прав у інтеграційному правопорядку Європейського Союзу: монографія. Київ: ФОП Кандиба Т. П., 2020. 455 с.
27. Яковюк І.В. Азбука європейської інтеграції : навч.-метод. посіб. Харків: Апекс+, 2006. 168 с.
28. Dubowski T. Constitutional Law of the European Union. Białystok: Temida 2, 2011. 203 p.
29. Morano-Foadi S., Neller J. Fairhurst, Morano-Foadi, and Neller's Law of the European Union. 13-th ed. Harlow; New York: Pearson, 2020. 635 p.
30. Principles of European Constitutional Law / ed. by A. von Bogdandy, J. Bast. 2-nd rev. ed. Oxford; Munich: Hart Publishing Ltd & C.H. Beck, 2010. 856 p.
31. Rosas A., Armati L. EU Constitutional Law: An Introduction. 3d ed. Oxford, UK: Portland, Oregon: Hart Publishing, 2018. 352 p.
32. Schütze R. European Constitutional Law. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 539 p.
33. Senden L. Soft Law in European Community Law. London: Bloomsbury publishing, 2004. 592 p.
34. The Evolution of EU Law / ed. by P. Craig, G. de Burca. 3-rd ed. Oxford: University Press, 2021. 977 p.
35. The Oxford Handbook of the European Union / ed. by E. Jones, A. Menon, S. Weatherill. Oxford: University Press, 2012. 893 p.

Допоміжна література

1. Арнольд Р. Юридичні наслідки приєднання Європейського Союзу до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Вісник Конституційного Суду України. 2012. № 4. С. 63–68.
2. Асірян С., Власенко С., Трішина С. Приєднання Європейського Союзу до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 12. С. 300-304.
3. Баштанник В.С. Регламентація захисту прав людини у системі права ЄС: організаційно-правовий аспект. Право України. 2000. № 9. С. 56-60.
4. Вартовнік О. М. Реалізація принципів та цінностей права ЄС у національних правових системах держав-учасниць. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2021. Т. 64. С. 357-362.
5. Войтенко І.-Х. Р. Наднаціональні інституції Європейського Союзу. Стратегічні пріоритети. 2009. № 4. С. 231–236.
6. Габермас Ю. Громадянство і національна ідентичність. Умови громадянства: зб. ст. / під ред. В. ван Стінбергена. Київ, 2005. С. 49-70.
7. Добрянський С. В. Приєднання Європейського Союзу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: доцільність, проблеми та перспективи. Право України. 2017. № 4. С. 117–125.
8. Добрянський С. В. Хартія основних прав Європейського Союзу як регіональний праволюдинний стандарт. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 3 (74). С. 23–30.
9. Добрянський С. В. Хартія основних прав Європейського Союзу: здобутки та перспективи. Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична. 2014. Вип. 59. С. 9–16.
10. Довгань Г. В Процедури прийняття рішень в Європейському Союзі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. 2013. Вип. 21. Ч. ІІ. Т. 1. С. 33-35.
11. Зінчук Т. О. Європейський досвід формування ринку сільськогосподарських земель. Економіка АПК. 2016. № 12. С. 84-92.
12. Камінська І.В. Судова система ЄС: гносеологічні засади функціонування та розвитку. Часопис Київського університету права. 2020. №1. С.47-53.
13. Кваша С.М Стан та тенденції розвитку сільського господарства країн-членів Європейського Союзу. Київ: ННЦ ІАЕ, 2013. 40 с.
14. Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу: Навч. посіб. / пер. з англ. Київ: Знання, 2002. 381 с.
15. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу: навч. посіб. Львів: ЛДУВС, 2020. 212 с.
16. Колесніченко В. В. Принципи права Європейського Союзу у світлі Лісабонського договору. Актуальні проблеми політики. 2009. Вип. 36. С. 181-187.
17. Кротінов В. О. Сутність та особливості контролю суду ЄС в системі європейського управління. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2012. № 11. http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=503.
18. Куровська І. А. Принцип верховенства права в правовій системі ЄС та міжнародному праві. Науковий вісник публічного та приватного права. 2019. Вип. 3. Том 2. С. 246-252.
19. Мартинов А. проблеми та перспективи формування ідентичності Євросоюзу. Європейські історичні студії. 2016. № 5. С. 33-51.
20. Массей Е. Е. Досвід Європейського Союзу в адаптації до змін клімату та застосування його в Україні. Сценарії зміни клімату та безпеки в регіоні Східної Європи. URL: http://www.osce.org/uk/ukraine/104020?download=true, 2012
21. Мовчан П. П. Теоретичні підходи щодо формування європейської ідентичності. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2015. № 9. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=891.

22. Муравйов В., Березовська І. Види компетенції реформованого Європейського Союзу. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Міжнародні відносини». 2009. Вип. 37. С.53-57.
23. Мусис Н. Все про спільні політики Європейського Союзу : пер. з англ. Київ: б. в., 2005. 466 с.
24. Назаренко О. А. Загальні принципи права ЄС в правовій системі ЄС. Правове регулювання економіки. 2015. № 15. С. 242-249.
25. Небеська М. С., Проданець Н. М. Значення положень Хартії основних прав Європейського Союзу для модернізації закріплених у Конституції України прав і свобод людини. Південноукраїнський правничий часопис. 2018. № 1. С. 11-13.
26. Нестерович В. Ф. Лобіювання у правотворчому процесі Європейського Союзу. Українське право. 2007. №1. С. 242-256.
27. Онегіна В. М. Інституційна основа аграрної політики: українські реалії й досвід США та ЄС. Економіка АПК. 2016. № 1. С. 18 -24.
28. Опришко В. Ф. Право Європейського Союзу: Загальна частина: підручник. Київ: Вид. КНЕУ, 2002. 460 с.
29. Паппас С. Транспортна політика ЄС: навч. посіб. Київ: ІМВКНУ ім. Тараса Шевченка, 2004. 80 с.
30. Пасісниченко А. В. Формування європейської ідентичності: між культурним есенціалізмом та соціальним конструктивізмом. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. 2012. № 993. С.38-43.
31. Переформатування європейської інтеграції: можливості і ризики для асоціації Україна-ЄС / В. Сіденко (керівник проекту) та ін. Київ: Заповіт, 2018. 214с
32. Поліванова О. М. Особливості приєднання Європейського Союзу до Європейської Конвенції щодо захисту прав людини і основоположних свобод 1950 року. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2014. С. 220–224.
33. Поліванова О. М., Побережна О. В. Чи відбудеться приєднання Європейського Союзу до Європейської конвенції з прав людини? «До» і «після» висновку 2/13 Суду ЄС. Часопис Київського університету права. 2020. № 1. С. 370-384.
34. Пономарьова О. П. Правове регулювання порядку перетинання кордонів країн шенгенської зони (не) громадянами ЄС. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2013.№ 1. С. 35–42.
35. Правове регулювання сфери транспорту в Європейському Союзі та в Україні : у 2 т. / за ред. В. Г. Дідика. Київ: ТОВ «Ніка-Прінт», 2006. Т. 1. 392 с.
36. Присяжнюк Т. Система Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини – унікальний інструмент захисту порушених прав. Право України. 2006. № 6. С. 32-36.
37. Прокопенко Л. Л. Вступ до європейської інтеграції : навч. посіб. Київ: Міленіум, 2009. 238 с. Розділ 1. Розвиток інституційної структури Європейського союзу.
38. Решота В. В. Європейський Союз: історичні, правові та інституційні основи : навч. посіб. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2012. 172 с.
39. Серьогін В.О., Воронов М.М., Червяцова А.О. Конституційне право як провідна галузь права Європейського Союзу: концептуальний підхід. Juris Europensis Scientia. 2020. Вип. 4. С. 34-42.
40. Сіденко В. Р. Кризові процеси у розвитку інтеграції в ЄС: витоки та перспективи. Економіка і прогнозування. 2017. №1. С. 7-34.
41. Смирнова К. Джерела права Європейського Союзу: новітні тенденції розвитку. Право України. 2017. № 6. С. 90-97.
42. Солодько А., Фітісова А. Міграційна криза в ЄС: статистика та аналіз політики. Довідкова інформація офіційного сайту Аналітичного центру CEDOS. URL: http://www.cedos.org.ua/uk/ migration/mihratsiinakryza-v-yes-statystyka-ta-analiz-polityky..

43. Стрєльцова О. В. Загальні принципи права як джерело права Європейського Союзу. Альманах права. 2012. Вип. 3. С. 265-269.
44. Тоді Філіп. Нарис історії Європейського Союзу. пер. з англ. М.Марченко. Київ: К.І.С., 2001. 142с.
45. Труш О. О. Політика європейської інтеграції : навч. посіб. Харків: Магістр, 2013. 180 с.
46. Туринська Х. В. Європейська федерація як перспектива розвитку ЄС. Регіональні студії. 2014. № 9. С. 40-46.
47. Тюшка А. В. Договір про Конституцію для Європи: генезис, юридична природа, політична цінність: монографія. Київ: К.І.С., 2007. 228 с.
48. Фалалєєва Л. Г. Захист основоположних прав у Європейському Союзі. Енциклопедія міжнародного права: у 3 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов (співголови) та ін.; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ: Академперіодика, 2017. Т. 2: Е–Л. С. 437-445.
49. Фалалєєва Л. Г. Приєднання Європейського Союзу до Конвенції з прав людини: правова позиція Суду. Судова апеляція. 2017. № 3 (48). С. 151-161.
50. Шнирков О. І., Заблоцька Р.О. Міжнародні економічні відносини: конспект лекцій. 5-е вид. Дніпро, 2018. 286 с.
51. Шпакович О. М. Роль суду Європейського Союзу в становленні та розвитку європейського права. Порівняльно-правові дослідження. 2009. № 1. С. 58-63.
52. Щолокова Г. В. Концепт «європейська ідентичність» у політичному дискурсі ЄС. Вісник Дніпропетровського університету. 2016. № 5. С.93-100.
53. Яворська І. Роль і значення суду ЄС у системі органів Європейського Союзу. Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. 2015. Вип. 37. Ч. 2. С. 82–88.
54. Якименко Х.С., Сало В.І., Окладна М.Г. Правотворча діяльність інститутів Ев ропейського Союзу. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2014. Вип. 27. С. 77-91
55. Яковюк І. В. Лобізм в Європейському Союзі: загальнотеоретичний аналіз. Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту. Серія: Право. 2014. Вип. 29. Т. 2. С. 265-268
56. Яковюк І. В. Про особливості вияву принципу поділу влади в інституціональній системі влади в інституціональній системі Європейського Союзу: постановка питання. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2003. № 5. С. 17–27.
57. Agriculture, forestry and fishery statistics. Luxembourg: “Publications Office of the EU”, 2016. 230 p.
58. Agriculture: A partnership between Europe and farmers. Luxembourg: Publications Office of the EU, 2017. 16 p.
59. Alter K. Establishing the Supremacy of European Law: The Making of an International Rule of Law in Europe. Oxford: Oxford University Press, 2001.
60. Arnull A. The European Union and its Court of Justice / Anthony Arnull. Oxford : Oxford University Press, 2003. 593 p.
61. Bogdandy A. von. Founding Principles of EU Law. A Theoretical and Doctrinal Sketch. European Law Journal. 2010. Vol. 16. P. 95-111.
62. Bogdandy A. von. The European Union is a Human Rights Organization? Human Rights and the Core of the European Union. Common Market Law Review. 2000. Vol. 37. P. 1307–1338.
63. Brzozowski A. In Brussels, Visegrad countries reject the EU’s migration plan. URL: https:// www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/inbrussels-visegrad-four-rejectthe-eus-migration-plan/
64. Burley and Mattli, “Europe Before the Court: A Political Theory of Legal Integration.” International Organization, Volume 47, Issue 1, Winter 1993, pp. 41 – 76. DOI: https://doi.org/10.1017/S0020818300004707
65. Checkel J.T. Why Comply? Social Learning and European Identity Change. International Organization. 2001. Vol. 55. № 3. P. 562–563.

66. Checkel J.T., Katzenstein P. J. The Politicization of European Identities. European Identity / eds. by J. T. Checkel, P. J. Katzenstein. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
67. Dann Ph. Thoughts on a Methodology of European Constitutional Law. German Law Journal. 2005. Vol. 6. No. 11. P. 1453-1473.
68. Developing a Constitution for Europe / ed. by E. O. Eriksen, J. E. Fossum, A. J. Menendez. London, New York: Routledge, 2005. 296 p.
69. Eckes C. EU Accession to the ECHR: Between Autonomy and Adaptation. The Modern Law Review. 2013. Vol. 76(2). P. 254–285.
70. Fioretos O. The Regulation of Transnational Corporate Identity in Europe. Comparative Political Studies. 2009. Vol. 42. № 9. P. 1167–1192.
71. Fligstein N. Euroclash. The EU, European Identity, and the Future of Europe. Oxford: Oxford University Press, 2008.
72. Hartly T. S. The Foundations of the European Community Law. 6th ed. Oxford, 2007. 775 p.
73. International migration in Europe: New Trends and New Methods of Analysis / ed. Bonifazi C., Okolski M., Schoorl J., Simon P. Amsterdam : University of Amsterdam Press, 2010. 325 p.
74. Kaelble H. Identification with Europe and Politicization of the EU since the 1980s. European Identity / eds. J. T. Checkel, P. J. Katzenstein. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. P. 193–212.
75. Kennedy T. The Court of Justice of the European Communities. 4th ed. London: Sweet & Maxwell, 1995. 439 p.
76. Łastawski K. Od idei do integracji europejskiej. Od najdawniejszych idei do Unii 25 państw. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoly Pedagodicznej TWP, 2004. 424 s.
77. Lenaerts K. The principle of democracy in the case law of the European Court of justice. International and Comparative Law Quarterly. 2013. Vol. 62. Issue 2. P. 271–315.
78. Lenaerts K., Gutierrez-Fons J. A. The constitutional allocation of powers and general principles of EU Law. Common Market Law Review. 2010. Vol. 47. P. 1629-1669.
79. Luedtke A. European Integration, Public Opinion and Immigration Policy: Testing the Impact of National Identity. European Union Politics. Vol. 6. № 1. P. 83–112.
80. Making European Citizens: Civic Inclusion in an Transnational Context / Bellamy R., Castinglione D. and Shaw J. (eds.). London, 2006.
81. McGoldrick D. International Relation Law of the European Union. London, 2003.
82. Micklitz H.-W. and Witte B. De, eds. The European Court of Justice and the Autonomy of the Member States (Cambridge-Antwerp Portland: Intersentia, 2012).
83. Migration and migrant population statistics. Statistics Explained. URL: https://ec.europa.
84. eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Migration_and_migrant_population_ statistics.
85. Monitoring Agri-trade Policy. MAP 2016-1. Brussels: European Commission, 2016. 24 p.
86. Montero C. C. Looking ahead: pathways of future constitutional evolution of the EU: In-depth Analysis. Brussels: European Parliament, 2015. 30 p.
87. Overview of CAP Reform 2014-2020. Brussels: European Commission, 2013. 10 p.
88. Risse Th. Neofunctionalism, European Identity, and the Puzzles of European Integration. Journal of European Public Policy. 2005. Vol. 12. № 2. P. 291–309.
89. Risse Th., Engelmann-Martin D., Knopf H.-J., Roscher K. To Euro or Not to Euro? The EMU and Identity Politics in the European Union. European Journal of International Relations. 1999. Vol. 5. № 2. P. 147–187.
90. Rosas A. Nationality and Citizenship in a changing European and world order. Law under Exogenous Influence. Turku, 1994.
91. Ruy D., Yayboke E. Deciphering the European Union's New Pact on Migration and Asylum. URL: https://www.csis.org/analysis/decipheringeuropean-unions-new-pact-migrationand-asylum.

92. Shaw J. The Interpretation of European Union Citizenship. The Modern Law Review. 1998. Vol. 61. No. 3
93. Soysal Y. Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe. Chicago, 1994.
94. Sweet A.S. The European Court of Justice and the Judicialization of EU Governance. Living Reviewsin EU Governance, 2010. URL: http://europeangovernance.livingreviews.org/Articles/lreg-2010-2⟩.
95. Thomas D. C. Constitutionalization through Enlargement: the Contested Origins of the EU's Democratic Identity. Journal of European Public Policy. 2006. Vol. 13. № 8. P. 1190–1210.
96. Voermans W. The Birth of a Legislature – The EU Parliament After the Lisbon Treaty. The Brown Journal of World Affairs. Vol. 17(2). P. 163-180.

11. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інші навчально-методичні матеріали

1. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – http://portal.rada.gov.ua/
2. Офіційне інтернет-представництво Президента України. – http://www.president.gov.ua/
3. Офіційний веб-сайт ЄС. – https://european-union.europa.eu/
4. Офіційний веб-сайт Суду правосуддя ЄС. –https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo1_6308/
5. Офіційний веб-сайт Європейського Комітету Регіонів. – https://cor.europa.eu/en/
6. Офіційний веб-сайт законодавства ЄС. – https://eur-lex.europa.eu/
7. Веб-сайт журналу «European Constitutional Law Review». – https://www.cambridge.org/core/journals/european-constitutional-law-review